

Верховний
Суд

Захист прав дітей в українському судочинстві

Надія Стефанів
Суддя Верховного Суду

Стандарти захисту прав дітей

- Застосування **міжнародних** стандартів судового розгляду стосовно неповнолітніх
- Застосування **національних** стандартів захисту прав дітей
- Кримінальні провадження відносно неповнолітніх – особливості застосування міжнародних та національних стандартів

Міжнародні акти, що мають обов'язковий характер

- Конвенція про права дитини
- Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод

Міжнародні акти, що мають рекомендаційний характер - ООН

- Мінімальні стандартні правила ООН, що стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх («Пекінські правила»)
- Мінімальні стандартні правила ООН щодо заходів, не пов'язаних з тюремним ув'язненням («Токійські правила»)
- Керівні принципи ООН стосовно попередження злочинності серед неповнолітніх осіб («Ер-Рядські керівні принципи»)
- Правила ООН стосовно захисту неповнолітніх осіб, яких позбавлено волі («Гаванські правила»)
- Зауваження загального порядку №10 (2007) Комітету ООН з прав дитини «Права дітей у системі юстиції щодо дітей»
- Зауваження загального порядку №14 (2013) Комітету ООН з прав дитини «Про право дитини на забезпечення пріоритету її найкращих інтересів»

Міжнародні акти, що мають рекомендаційний характер – Рада Європи

- ✓ Методичні рекомендації Комітету міністрів Ради Європи про правосуддя доброзичливе до дитини (2010р.)
- ✓ Рекомендація Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам «Про правила Ради Європи щодо пробації»
- ✓ Рекомендація Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам «Про європейські правила стосовно неповнолітніх правопорушників, щодо яких застосовуються санкції або заходи»
- ✓ Рекомендація Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам «Про нові способи роботи зі злочинністю серед неповнолітніх та значення юстиції щодо дітей»

Судова практика Європейського суду з прав людини

- Т. проти Великобританії, V. проти Великобританії
- Свінарєнко та Сляднєв проти Росії
- S.C. проти Великобританії
- Свершов проти України

Практика ЄСПЛ

Справа Т та V проти Великобританії

Судом було враховано адаптацію кримінального провадження до потреб неповнолітнього, а саме:

- неповнолітній обвинувачений сидів поряд з соціальним працівником, адвокатом та батьками
- судові провадження було скорочено до часових рамок навчання у школі протягом робочого дня
- щогодини оголошувалася перерва на 10 хвилин
- під час перерв неповнолітні могли проводити час з соціальними працівниками та батьками
- суд оголосив, що негайно зробить перерву як тільки соціальний працівник або ж захисник повідомить про ознаки втоми або стресу у обвинуваченого.

Серед негативних рис провадження: судді носили перуки та мантиї; обвинувачений знаходився на підвищенні та почувався некомфортно

У кримінальному провадженні відносно неповнолітніх слід керуватись

- Міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України
- Загальними положеннями Кримінального процесуального і Кримінального кодексів України, з урахуванням особливостей, передбачених **главою 38** КПК та **розділу XV** Загальної частини КК

Основні принципи розгляду кримінальних проваджень щодо неповнолітніх

- Ефективна участь неповнолітнього у провадженні
- Найкращі інтереси дитини
- Реабілітація та перевиховання неповнолітнього

Ефективна участь неповнолітнього у провадженні

- Одержання та забезпечення права дитини бути проінформованою про свої права, одержати належний доступ до правосуддя, бути проінформованою та почутою у провадженні, яке стосується такої дитини, а також включає надання належної ваги поглядам дитини з одночасним врахуванням ступеню її розвитку та можливим труднощам у спілкуванні з метою наповнити змістом участь дитини у процесі (*Методичні рекомендації Комітету міністрів Ради Європи про правосуддя, доброзичливе до дитини*)
- Незабезпечення ефективної участі може порушити право дитини на справедливий суд, гарантоване статтею 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод

Найкращі інтереси дитини

В усіх діях щодо дітей, незалежно від того, здійснюються вони державними чи приватними установами, що займаються питаннями соціального забезпечення, судами, адміністративними чи законодавчими органами, першочергова увага приділяється якнайкращому забезпеченню інтересів дитини

(стаття 3 Конвенції ООН про права дитини)

Принцип реабілітації та перевиховання неповнолітнього

У контексті кримінальних проваджень стосовно неповнолітніх принцип реабілітації та перевиховання, серед іншого, означає що мета кари за вчинений злочин поступається меті реабілітації та відновного правосуддя у відносинах з неповнолітніми правопорушниками

Прийняття рішення в найкращих інтересах дитини

- Звільнення від кримінальної відповідальності
- Звільнення від покарання із застосуванням примусових заходів виховного характеру (ст. 105 КК України)
- Практика призначення покарання неповнолітнім

Кримінальне провадження дружнє до дитини

- Застосування процедур, адаптованих до потреб неповнолітніх
- Використання процесуальних документів, зрозумілих для неповнолітнього
- Адаптованість зали судового засідання до потреб неповнолітнього

Адаптованість зали судового засідання до потреб неповнолітнього

- забезпечує ефективну участь неповнолітнього у кримінальному провадженні
- дозволяє уникнути повторної травматизації неповнолітнього потерпілого
- сприяє примиренню потерпілого та обвинуваченого
- надає можливість обрати ефективний захід впливу на неповнолітнього

КПК України. Захист прав неповнолітніх

Можливість судового розгляду у закритому засіданні

Участь законного представника, педагога, психолога та лікаря

Обов'язкова участь захисника

КПК України. Захист прав неповнолітніх

Особливі правила допиту (за участі захисника, законного представника, психолога)

Скорочені строки судового розгляду (ч. 4 ст. 28 КПК України кримінальне провадження щодо неповнолітньої особи має бути здійснено невідкладно і розглянуто в суді першочергово)

Обмеження щодо застосування позбавлення волі та тримання під вартою

Максимальна індивідуалізація покарання

- Дослідження додаткових відомостей про особу неповнолітнього визначених у ст. 485 КПК, які входять до предмету доказування у даній категорії справ
- Досудова доповідь є обов'язковою

ЗАКОН УКРАЇНИ «ПРО ПРОБАЦІЮ»

- Впровадження досудової пробації – процедури забезпечення суду формалізованою інформацією (досудовим звітом), що характеризує обвинуваченого, з метою прийняття судом рішення про міру його відповідальності
- Запровадження пробаційних програм стосовно осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням

Досудова доповідь

Досудова доповідь про обвинуваченого повинна містити:

- соціально-психологічну характеристику
- оцінку ризиків вчинення повторного кримінального правопорушення
- висновок про можливість виправлення без обмеження волі або позбавлення волі на певний строк

Досудова доповідь щодо неповнолітнього

Додатково має містити:

- інформацію про вплив криміногенних факторів на поведінку особи
- рекомендації щодо заходів, спрямованих на мінімізацію ризику повторного вчинення неповнолітнім кримінальних правопорушень

Принцип гуманізму

- Судді повинні проявляти особливу гуманність у ставленні до особи неповнолітнього
- З цією метою зобов'язані здійснювати процесуальні дії в порядку, що найменше порушує звичайний уклад життя неповнолітнього та відповідає його віковим та психологічним особливостям

Звільнення від відбування покарання

Умови застосування:

- неповнолітнього засуджено до арешту або позбавлення волі
- враховуючи особу винного та інші обставини справи суд дійшов висновку про можливість виправлення засудженого без відбування покарання
- у випадках затвердження угоди

Іспитовий строк установлюється тривалістю від одного до двох років.

Обов'язки, які покладає суд

- попросити публічно або в іншій формі пробачення у потерпілого;
- не виїжджати за межі України на постійне проживання без дозволу кримінально-виконавчої інспекції;
- повідомляти кримінально-виконавчу інспекцію про зміну місця проживання, роботи або навчання;
- періодично з'являтися для реєстрації в кримінально-виконавчій інспекції;
- пройти курс лікування від алкоголізму, наркоманії або захворювання, що становить небезпеку для здоров'я інших осіб

Підготовче провадження

- За змістом ст. 27 КПК у суду є право, а не обов'язок прийняти рішення про **розгляд справи в закритому засіданні** у випадку коли обвинуваченим є неповнолітня особа
- Керуючись міжнародними стандартами- **приймати рішення про здійснення судового розгляду за участю неповнолітнього обвинуваченого у закритому судовому засіданні**

Запобіжні заходи

- Обов'язково врахувати вікові та психологічні особливості, рід занять (ст. 492 КПК)
- Затримання та тримання під вартою може застосовуватись до неповнолітнього, лише якщо він підозрюється або обвинувачується у вчиненні **ТЯЖКОГО** **ЧИ ОСОБЛИВО ТЯЖКОГО ЗЛОЧИНУ** і за умови що прокурор доведе, що застосування іншого більш м'якого запобіжного заходу не забезпечить запобігання ризикам, визначених у ст. 177 КПК

Запобіжні заходи

Арешт, затримання чи тюремне ув'язнення дитини здійснюється згідно із законом та використовується лише як крайній захід й протягом якомога коротшого відповідного періоду часу

(стаття 37 Конвенції про права дитини)

ПЕРЕДАННЯ ПІД НАГЛЯД (стаття 493 КПК)

- неповнолітні обвинувачені передаються під нагляд батьків, опікунів чи піклувальників, а неповнолітні, які виховуються в дитячій установі, - під нагляд адміністрації цієї установи
- зазначені особи підписують письмове зобов'язання забезпечити прибуття неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого до слідчого, прокурора, слідчого судді, суду, а також його належну поведінку
- передання неповнолітніх під нагляд батьків та інших осіб можливе лише за їхньої та згоди самого неповнолітнього обвинуваченого
- до передання неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого під нагляд суд зобов'язаний зібрати відомості про особу батьків, опікунів або піклувальників, їхні стосунки з неповнолітнім і впевнитися у тому, що вони можуть належно здійснювати нагляд за неповнолітнім

Звільнення від кримінальної відповідальності

- суд переконався, що діяння, яке поставлено особі за провину, дійсно мало місце, що воно містить склад злочину і особа винна в його вчиненні, а також що умови та підстави її звільнення від кримінальної відповідальності передбачені КК.
- особа, яка звільняється від кримінальної відповідальності, згодна з таким звільненням

Загальні та спеціальні підстави

- До неповнолітніх застосовуються загальні підстави для звільнення від кримінальної відповідальності, встановлені статтями 45-49 КК та має більш сприятливі наслідки для неповнолітнього в порівнянні з наслідками, встановленими статтями 97 і 105 КК,
- Суду рекомендується у першу чергу розглядати можливість застосування статей 45-49 КК і лише у результаті висновку про неможливість/недоцільність їх застосування – розглянути можливість застосування спеціальних підстав звільнення від кримінальної відповідальності та покарання, встановлених для неповнолітніх

Умови звільнення від кримінальної відповідальності із застосуванням примусових заходів виховного характеру

- неповнолітній вперше вчинив злочин невеликої тяжкості або необережний злочин середньої тяжкості;
- його виправлення можливе без застосування покарання

(частина 1 статті 97 КК)

Звільнення від покарання із застосуванням примусових заходів виховного характеру

- неповнолітній вчинив злочин невеликої або середньої тяжкості;
- неповнолітній щиро розкаявся;
- поведінка неповнолітнього після вчинення злочину була бездоганною;
- на момент постановлення вироку неповнолітній не потребує застосування покарання

(стаття 105 КК)

Передача під нагляд батьків

- Допускається лише за наявності даних про те, що вони здатні забезпечити позитивний виховний вплив на нього та постійний контроль за його поведінкою.
- Сток нагляду суд встановлює з урахуванням конкретних обставин справи та мети виправлення неповнолітнього

Направлення неповнолітнього до спеціальної навчально-виховної установи

- Застосовується до тих неповнолітніх, котрі вийшли з-під контролю батьків чи осіб, які їх замінюють, не піддаються виховному впливу та не можуть бути виправлені шляхом застосування інших примусових заходів виховного характеру.
- У постанові судді чи ухвалі суду про направлення неповнолітнього до спеціальної навчально-виховної установи мають бути зазначені тип цієї установи (загальноосвітня школа соціальної реабілітації чи професійне училище соціальної реабілітації - залежно від віку неповнолітнього та його загальноосвітньої підготовки) і строк його тримання там

Призначення покарання

Види основного покарання:

- штраф
- громадські роботи
- виправні роботи
- арешт
- позбавлення волі на певний строк

Додаткове покарання:

- штраф
- позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю

Обов'язок відшкодування шкоди

- Можна застосовувати лише до неповнолітнього, який досяг 15 років, має майно чи кошти, що є його власністю, або самостійно одержує заробіток (заробітну плату, стипендію тощо).
- У постанові (ухвалі) суд повинен зазначити розмір збитків, що підлягають відшкодуванню, та строки виконання цього рішення

Особливості складу суду

- **Спеціалізація суддів.** Згідно з ч. 10 ст. 31 КПК кримінальні провадження щодо неповнолітніх здійснюються суддею, уповноваженим згідно із Законом України «Про судоустрій і статус суддів» на здійснення кримінального провадження стосовно неповнолітніх.
- У разі якщо таке кримінальне провадження має здійснюватися судом колегіально, головуючим під час судового розгляду може бути лише суддя, уповноважений згідно із зазначеним Законом на здійснення кримінального провадження стосовно неповнолітніх

Особливості складу учасників провадження

- Судовий розгляд здійснюється в судовому засіданні **за обов'язковою** участю неповнолітнього обвинуваченого, прокурора, захисника та законного представника
- Суд має **право видалити неповнолітнього із зали судового засідання** на час дослідження обставин, що можуть негативно на нього вплинути
(ч.1 ст. 495 КПК)

Особливості складу учасників провадження

У кожному випадку судового розгляду відносно неповнолітнього обвинуваченого суд має повідомляти представників Служби у справах дітей і кримінальної поліції про час і місце судового розгляду

(Ст. 496 КПК)

Особливості предмету доказування

- Умови життя та виховання неповнолітнього, родинні стосунки
- Стан здоров'я та рівень розвитку
- Оточення дитини
- Школа

Особливості предмету доказування

- Вживання наркотиків чи алкоголю та ступінь залежності
- Проведення вільного часу
- Ставлення дитини до правопорушення та особистість дитини
- Наявність дорослих підбурювачів

Координація дій

- Органи досудового розслідування
- Суд
- Служба у справах дітей
- Служба пробації
- Психологи та педагоги
- Громадські організації

Верховний
Суд

Дякую за увагу!